

Kazimierz Tyszkowski

Skarga a Chodkiewiczze : przyczynek biograficzny

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 22/23/1/4, 370-373

1925/26

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

p. Kolendycza około r. 1540. Wydrukowane zostało to dzieło dopiero między r. 1569 i 1573, ale tego wydania dotąd nie znamy; dochowały się do dni dzisiejszych dwa późniejsze wydania, jedno z r. 1586, drugie z r. 1627, oba drukowane w Wenecji (pod pełnym tytułem: „Górna miłość i ostatecznie nie miła i nieszczęśliwa śmierć Pirama i Tyzby“).

Literatura dalmatyńsko-jugosłowiańska była wtedy w ściślejszych związkach z literaturą włoską i często od niej zależną. P. Kolendycz przytacza też włoskie opracowania naszego tematu i podaje kilka szczegółów, uzupełniających rozprawę dr. Skulskiego.

„Nowelę Owidjusza o Piramie i Tyzbie — przytaczam słowa p. Kol. — wcześniej we Włoszech zauważono i opracowano Choćbyśmy nie uwzględniali starej „Jstoria di Pyramo e Thisbe“, która tak bardzo przypomina podobny poemat francuski z XII wieku, też (w XVI wieku) opracowywano ten motyw. Najstarszem opracowaniem, jakoś około 1532, będzie „Favola di Piramo e Thisbe“, którego autorem jest Luigi Tansillo. Praca młodzieńcza, fragmentaryczna, głównie parafraza Owidjusza o wręcz nieznaczących odmiankach. Zaraz potem dał jakiś poeta włoski, kryjący się pod niewyjaśnionym dotąd pseudonimem Anano, w r. 1535 w swoim zbiorze kancon wiersz epiczny „Favola di Pyramo e Thysbe... Patetyczny poemat napisał też Bernardo Tasso, ojciec wielkiego Torkwata“.

Prof. Kolendycz podkreśla, „że Krnarutycz nie naśladował żadnego z tych opracowań, lecz owszem... „daleko lepiej ujął swój przedmiot niż którykolwiek z tych poetów włoskich“.

Franciszek Ilesić.

Skarga a Chodkiewicze.

Przyczynek biograficzny.

Znakomity ród Chodkiewiczowski odgrywał na Litwie znaczną rolę, stanowiąc przeciwwagę radziwiłłowskiej prepotencji. Wyniosły ród ten na czoło litewskich wielmożów zasługi jego przedstawicieli, przedewszystkiem Jana Hieronimowicza (4 sierpnia 1579), który piastował równocześnie godności starosty żmudzkiego (od r. 1563), marszałka ziemskiego W. Ks. Litewskiego (od 11 marca 1566) i kasztelana wileńskiego (od 11 marca 1574)¹⁾. Przywódca partji przychyłnej unji przyczynił się znacznie do wiekopomnego aktu lubelskiego. Wielką rolę odegrał w czasie dwu pierwszych bezkrólewiów i poważnie się zasłużył około obrony Inflant jako gubernator i hetman inflancki (od 2 sierpnia 1566 do 1578)²⁾. Przy elekcji Batorego, usunąwszy

¹⁾ Wolff Senatorowie: sygn. str. 80, 92, 169.

²⁾ Wolff op. c. 15, Łappo II. Wielikoję Kniażestwo Lit. I. str. 667—672.

się od partji rakuskiej, zadecydował o zwycięstwie batorjańskiego stronnictwa ¹⁾).

Łatwo zrozumieć jak potężne znaczenie miał w Litwie ów „mąż wszystkich zdaniem swego czasu wielki“ (Niesiecki). Tembardziej zaś, że z zaletami męża stanu łączył bogactwo ducha i wykształcenie rozległe, zdobyte na uniwersytecie wittenberskim. Za młodych lat zarażony nowinkami luterskimi, potem kalwin, pod koniec życia przeszedł na katolicyzm (1572) za sprawą rektora wileńskich Jezuitów, St. Warszewickiego oraz Franc. Toletusa, rzymskiego teologa zakonu, który z Comendonim przybył do Polski ²⁾). Gorliwość jego wychwała Hozjusz, a o zażyłych stosunkach z Jezuitami świadczy, że syna oddał do ich Akademji, do której ustanowienia również się przyczynił ³⁾).

Nie dziw więc, że i Skarga, gdy w r. 1573 przeniesiony został do Wilna, gdzie od 7 czerwca następnego roku w zastępstwie nieobecnego Warszewickiego rządził kolegjum, musiał z potężnym konwertytą się liczyć i o jego łaski zabiegać, szukać poparcia wszechwładnego dygnitarza dla spraw kolegjum i wiary, tak potrzebującej pomocy przeciw panującemu na Litwie kalwinizmowi.

Starał się więc zainteresować kasztelana walkami teologicznymi, polemiką z Wolanem przedewszystkiem; sam zresztą Chodkiewicz chętnie temi sporami się zajmował ⁴⁾).

Gdy Chodkiewicz bawił w Warszawie, wysłany tam przez stany litewskie z obediencją do Batorego (czerwiec 1576) ⁵⁾, przesłał mu Skarga za pośrednictwem Makowieckiego list, ofiarując ostatnią swą książkę przeciw Wolanowi ⁶⁾).

¹⁾ Zakrzewski W. Po ucieczce Henryka str. 437.

²⁾ Rostowski Lituanicarum Soc. J. Hist. Vilnae 1768 str. 51.

³⁾ Treliak J. Piotr Skarga w dziejach i liter. Unji brzeskiej, Kraków 1912, str. 46—47; Wielewicz I. str. 225; Załęski, Jezuici w Polsce I. 195. Wraz z Solikowskim wniósł prośbę do króla od biskupa wileńskiego Protaszewicza i jego koadjutora Jerzego Radziwiłła. Załęski, I. 250.

⁴⁾ Skarga donosi wiceprowincjałowi 30 września 1574, że był w domu Chodkiewicza, star. żmudzkiego gdzie go proszono o jedną książkę. Listy ks. Skargi wyd. ks. J. Sygański, str. 62.

⁵⁾ Poselstwo to wysłane przez zjazd mścibogowski z pismem z dnia 3 czerwca 1576, przyjęte było w Warszawie 12 t. m., a 29. Batory zaprzyściągł przywileje litewskie. Źródła dziejowe IV. Nr. XI, XV, XVI; Łappo Opc. 142—149.

⁶⁾ Polemika z Wolanem spowodowaną była listem Skargi, który pragnął w ten sposób zmusić Wolana do korespondencji, aby spróbować nawrócić go na katolicyzm. Wolan zaś odpowiedział na list wydaniem broszury p. t. Vera et orthodoxa veteris ecclesiae sententia de sacramento corporis et sanguinis Christi ad Petrum Skarga, per Andream Volanum. Typis Castr. Loscensis 1574. (Jocher 3910). Książkę tę dedykował biskup. Protaszewiczowi, który oburzony tem potępił ją oficjalnie. Polemicznie wystąpił przeciw Wolanowi O. Franciszek Turrianus w dziele, które początkowo chciał Hozjusz wydać w Polsce, ale na interwencję Skargi, który uważał, że odpowiedzieć powinien ktoś z Polski i sam się do tego ofiarował, ogłoszono je we Flo-

Przytaczam list in extenso:

„Illustriss. Magnifice Domine Domine mihi observandissime. Bogomolstwo moje pokornie do łaski W-Mci zaleciwszy, P. Boga proszę, aby W. M. w szwentei lasce swei y w pomnożeniu wszego dobra zachować raczył.

Już sie onemu Heretickiemu pisaniu przeciw mnie około Nachwalebniejszego Sakramentu, to iest P. Wolanowi Hereticowi odpowiedziało za pomocą Bożą, y sam w Wilnie za łaską J. M. P. Marszałka Radziwiła¹⁾ drukowane są ty moye xiąski, które ia przez J. M. X. Makowieckiego W. M. ofiaruye y posiłam. Proszę iż tak opozniło się racz to przyczitać nie moiemu zapomnieniu, ale oczekiwaniu takiej do posłania occasiel. Gdy co W. P. M. z bendzie czasu inter tot Reip. occupationes, przeczitać W. P. M. bedziesz raczył, aby sie obaczić tem tim wiecej mogła wielga śmiałość y takie falsze tych ludzi od P. Boga opuszczonich. Pisał tez y ieden z naszich²⁾ przeciw temuż Wolanowi in eadem materia, ale iż ieszcze exemplarze nas nie doszli z Włoch, dotąd ani ad adversarium nie przyszli a nim ich też W. P. M. oddać mógł.

Gratulor W. P. M. z [nakomi] tych posług Rzeczipos. iżeż nam tak zacnego y wielgiego króla y miłośnika religiei Catholickiei w tho W. X. Litewskie wprowadzić raczył³⁾. Niech z tego P. Bogu bendzie chwała, a W. M. wieczna sława. My iutro dopiero to iest w niedziele publice P. Bogu z tego et in auspicia foelicis Regni podziekuiemy. S tim sie łasce W. P. M. pokornie zalecam. w Wilnie 14 Julii 1576 W. P. M.

Servus Petrus Skarga

S. I.

rencji 1575 r. Ze swej strony wydał Skarga nakładem ks. Mikołaja Radziwiła Sierotki z końcem maja 1576 dzieło, o którym mowa w cytowanym liście do Chodkiewicza, p. t. Pro sacratissima Eucharistia contra haeresim Zvinglianam et Andream Volanum, praesentiam Corporis D. N. Jesu Christi ex eodem Sacramento aferentem... Libri tres Vilnae, A. D. 1570 8° 12 knlb. + str. 468 + 14 knlb. (Otwinowski, Dzieła P. Skargi, Kraków 1916, str. 1). Polemika przeciągnęła się na dłuższe lata, wziął w niej jeszcze udział Possewin i sam Skarga, aż go odwróciły inne zainteresowania w sprawie unji ze schizmą.

O tej polemice zobacz Sygański J. Działalność ks. Piotra Skargi. Kraków 1912. str. 21–26, Dzieduszycki M. Piotr Skarga i jego wiek. Kraków 1868. I. str. 217 i gdzieindziej, Grabowski T. Piotr Skarga. Kraków 1913, str. 287–293.

¹⁾ Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka z Nieswieża, syn Mikołaja Czarnego, naówczas marszałek nadworny W. Ks. Lit. nawrócony przez Skargę w r. 1567, por. artykuł Merezynga w Przeglądzie Historycznym XII, str. 1–4.

²⁾ Mowa o książce Turriana: Francisci Turriani S. J. De sanctissima Eucharistia Tractatus primus contra Volanum Polonum. Florentiae, apud Bartholomaeum Sermartellium 1575. Pag. 6 + 132, Sig. Xij A–Bij.

³⁾ Mowa tu o ostatecznem uznaniu Stefana Batorego przez Litwę, do czego Chodkiewicz znacznie się przyczynił.

Illustri Magnifico D. D. Joanni Chodkiewicz, Comiti in Szklow et Mysza, Castellano Vilnensi supremo M. D. Lituaniae Marszalco etc. Domino mi observandissimo ¹⁾.

Przytoczone wyżej fakty, świadczące o zażyłości Jana Chodkiewicza ze Skargą, dowodzą, że tu szukać należy źródeł przyjaźni dla Jezuitów i samego kaznodziei, któremi ich darzył syn kasztelana, późniejszy zwycięzca Chocimski, Jan Karol, nie zaś dopiero w kazaniu o Kircholmie, jak twierdzi prof. Windakiewicz ²⁾.

Kazimierz Tyszkowski.

Dzieje sentencji Seneki w porenasansowej literaturze polskiej.

O ile starożytni poeci i twórcy dramatu, powołani przez renesans do patronowania rozwojowi nowożytnych piśmiennictw, nieprzerwanie, aż niemal po ostatnie czasy, wpływali na pewne organizacje twórcze całokształtem swego dorobku, o tyle *parenetycy*, odbywszy triumfalny pochód przez myśl średnich wieków i odrodzenia, i jak gdyby wyczerpawszy intensywność swego oddziaływania, żyją mniej widocznie. Już nie interesują pisarzy pełne problemy moralistyki, już nie stylizuje prawie nikt z poważniejszych autorów swego utworu wyłącznie na jakimś poszczególnym traktacie filozoficzno-moralnym; niemniej i ta gałąź antycznej spuścizny znajduje swój refleks w tysiącnych sentencjach, gnomach, uwagach, czy przykładach.

Wiek XVII, jak może żaden inny przedtem, staje w Polsce pod znakiem sentencji. Weiskają się one wszędzie. Od kazania, wygłaszanego w wiejskim kościółku, od wielkich foljałów uczonych rozprzestrzeniają się aż na napisy na pułapach, kominach, łyżkach i wycinanych w trawie wirydarzykach ³⁾.

Zdają sobie z tego sprawę sami przedstawiciele naszego piśmiennictwa. Koryfeusz literatury wieku XVII, *Wacław Potocki*, kreśli w drobnym fragmencie p. t. „Pamięć“ następujące uwagi:

„Pamięć jest jako niewod; skoro go roztoczy,
Roślejsze ryby bierze rybitw, drob przeoczy.
Tak i ja lubo słucham, lubo czego czytam,
Poważne sentencye i przykłady chwytam,

¹⁾ List ten znalazłem w zbiorach petersburskiej Biblioteki Publicznej „Collectio autographo“ Nr. 227, k. 281–282, w korespondencji Chodkiewiczowskiej, obecnie kodeks ten, o ile mi wiadomo, znajduje się już w Polsce, w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego.

²⁾ Piotr Skarga, Kraków 1925, str. 22.

³⁾ Por. co do ostatniej okoliczności uwagi Stanisława Jeżowskiego w „Oeconomii“ z r. 1638, w. dr. Józef Rostafiński, *B. Pis. Pols. Ak. Um.*, Kraków 1891, str. 75.